

Z činnosti kežmarských členov Mineralogickej spoločnosti v Jene

Významnou udalosťou v dejinách mineralógie na Slovensku koncom 18. storočia bolo založenie Mineralogickej spoločnosti v Jene roku 1796. Pracovalo v nej mnoho významných prírodovedcov, ktorí neskôr podrobne topograficky spracúvali banícke oblasti na Slovensku a vo forme listov posielali správy o mineráloch zo Slovenska do Jeny. Spolu s nimi posielali aj kolekcie minerálov, ktoré opisovali a zverejňovali neskôr významní nemeckí mineralógovia, zaraďovali ich do mineralogických príručiek a tak rozširovali poznatky o mineráloch zo Slovenska. Členovia jenskej mineralogickej spoločnosti zo Slovenska pôsobili prevažne vo vtedajších vedeckých centrách prírodovedného výskumu Slovenska, a to v Bratislave (Jozef Calovino, Štefan Lumnitzer, Andrej Szluchoviny, Adam a Juraj Zechmeister), Banskej Štiavnici (František Drevenyak, Michal Höring, Jozef Jónás, Ján Möhling, Ferdinand Pálffy von Erdöd, Michal Patzier, Gedeon Ráday, František Reichetzer, Alojz Wehrle), Kežmarku (Ján Genersich, Kristian Genersich, Ján Gómöry, Daniel Mihalik, Karol Nadler, Michal Pfeifer, Adam Podkonický, Michal Stark), Levoči (Samuel Dianovský, Ján Samuel Fuchs, Samuel Genersich, Ján Samuel Hauser, Andrej Kralovanszky, David Schreter, Ján Peter Schuster), Banskej Bystrici (Friedrich Baader, Samuel Ambrózy, Johann Michal Rárus, Ladislav Szentiványi, Ján Kristian Zimmermann, Kristian Zipser), Sp. Novej Vsi (Ján Andrej Czirbes, Karol Juraj Romy, Tobiáš Steller, Michal Theil, Samuel Zacher), Prešove (Zigmund Carlovský, Kristian Krieger, Jozef Patzovský, Albert Patzovský, Matej Sennonitz, Daniel Szontag), v Gelnici (Andrej Ludwig Gabora, Ján Samuel Klein), Smolníku, Košiciach, v Rožňave a inde.

Historický výskum činnosti členov Mineralogickej spoločnosti v Jene je iba v počiatkoch, ale aj tak už možno konštatovať, že ich činnosť pri zbere, výskume a topografickom opise minerálov zo Slovenska bola veľmi aktívna, najmä v prvej štvrtine 19. storočia, keď vyšli aj dve topografické mineralogické práce K. A. Zipsera (roku 1817) a J. Jónása (1820). Okrem týchto prác vtedajšiu uhorskú mineralogickú literatúru obohatil roku 1822 deväťdesiaty mineralogický lexikon konrádovského rodáka Michala Kovátsa (1768—1851), tabulárneho sudcu v Pešti, ktorého za túto prácu vymenovali za člena Mineralogickej spoločnosti v Jene.

Jedným z významnejších centier mineralogickej práce na Slovensku v minulosti bol Kežmarok. Na jeho preslávenom lýceu pôsobilo viacero významných prírodovedcov, s ktorých menami sa veľmi často stretáme aj pri štúdiu dejín mineralogických vied na Slovensku. Jedným z nich bol aj Ján Asbóth (1768—1823), ktorý pôsobil v Kežmarku posledné štyri roky 18. storočia ako profesor filozofie a fyziky. Práve vtedy sa stal korešpondujúcim členom Mineralogickej spoločnosti v Jene. Z jeho korešpondencie s riaditeľom mineralogickej spoločnosti J. G. Lenzom je známy obsah listu, ktorý mu napísal 4. apríla 1798 v Kežmarku. Profesor Asbóth v ňom vyzdvihol dôležitosť mineralogickej spoločnosti pre Uhorsko. Dúfal, že mineralógiu tejto krajiny bohatej na nerasty opíšu uhorskí prírodovedci, lebo dovtedy oboznamovali verejnosť s mineralogickým svetom Uhorska iba stručné opisy cudzozemských vedcov. Asbóth napísal viacero vedeckých prác a publikoval ich v odborných časopisoch, niekoľko aj samostatne. Počas pôsobenia v Kežmarku napísal učebnicu prírodopisu, ktorá zostala v rukopise. Dostala sa do pozostalosti J. K. Romyho a potom do Národného múzea v Pešti.

Ziada sa spomenúť, akou mierou prispieval Asbóth počas svojho pôsobenia v Kežmarku k rozvoju jenskej mineralogickej spoločnosti. Písal o tom aj v spomenutom liste a ročenke spoločnosti *Annalen der Societät für die gesammte Mineralogie in Jena*,

ktorú zostavil Lenz roku 1801, sa uvádza, že ho za mimoriadne zásluhy o rozvoj tejto spoločnosti ocenili. Jedným z výsledkov jeho mineralogických štúdií, ku ktorým ho zrejme podnietilo členstvo v mineralogickej spoločnosti, je štúdia *Topographisch-mineralogische Beschreibung des Felsenkessels in welchem der grüne See auf den Karpathen eingeschlossen ist, und des Kopperschächter-oder des weissen Wassertales, das sich von dem grünen See bis zum Popperflus fortzieht*“, uverejnená v časopise *Topographisches Taschenbuch für Ungarn* roku 1802, ktorý vydával Samuel Bredetzky v Oedenburgu.

Predstavený J. Asbótha, rektor kežmarského lýcea Adam Podkonický (?–1820), rodák z Banskej Bystrice, bol ďalším členom Mineralogickej spoločnosti v Jene. V sídle spoločnosti sa roku 1772 zapísal na univerzitu, študoval rozličné vedné odbory a roku 1776 ho po skončení štúdií poslali za profesora na lýceum v Kežmarku. Neskôr sa stal jeho rektorom. Treba upozorniť na Podkonického prácu o železných rudách a cementačnej medi. Tá už bola zhodnotená v druhej polovici 18. stor., a to so zreteľom na úroveň všeobecných poznatkov o anorganickej prírode na Slovensku. Z. Schmidt, J. Baran a J. Jancsy ju pokladali za krok späť, aj keď jeho výklad o vzniku cementačnej medi bol na úrovni doby a bol lepší ako jeho predstavy o vnútornej stavbe kovov, kde sa ešte pridržal zastaraných náhľadov vychádzajúcich z predstáv alchymistov.

Zástupcom rektora Podkonického sa roku 1799 po dvojročných štúdiách v Jene stal Michal Stark (1777–1812), rodák z Javoriny, kde jeho otec pôsobil ako evanjelický farár. Stark prednášal na lýceu mineralógiu, ale o jeho mineralogických výskumoch vieme iba veľmi málo. V Lenzovej ročenke z roku 1801 sa uvádza ako kandidát mineralogickej spoločnosti a v archíve spoločnosti sa zachoval jeho list Lenzovi, ktorý mu bol roku 1797 profesorom. Písal ho v Kežmarku pravdepodobne roku 1799, keď sa vrátil domov zo štúdií. Opísal v ňom svoju cestu z Jeny cez Prahu, Viedeň, Šopron, Bratislavu, Banskú Štiavnicu a Banskú Bystricu do Kežmarku.

Z obsahu tohto zaujímavého listu, ktorý rozšíril okruh našich poznatkov o členoch Mineralogickej spoločnosti v Jene zo Slovenska, si mimoriadnu pozornosť zasluží údaj, že o sesterskej spoločnosti v Kežmarku napíše Lenzovi inokedy. Nevie sa, o akú spoločnosť v tomto prípade išlo, preto by bolo treba hlbšie skúmať, či aj v Kežmarku nebola mineralogická spoločnosť, a to nielen zo Starkovej korešpondencie, ak sa zachovala aj ďalšia, ale aj z korešpondencie ďalších kežmarských členov Mineralogickej spoločnosti v Jene.

Ešte počas štúdií na univerzite v Jene sa stal členom mineralogickej spoločnosti aj ďalší profesor evanjelického lýcea v Kežmarku Daniel Mihalik (1767–1840). V Jene začal roku 1796 študovať prírodné vedy a zdokonaľovať sa vo filozofii. Mihalik bol rodákom z Hýb a tam absolvoval aj základné školy. Na vyššie štúdiá do Dobšinej odišiel roku 1785, a pretože jeho rodičia roku 1777 úplne vyhoreli, poskytovala mu na štúdiá štipendium obec. Roku 1789 odišiel do Kežmarku a odtiaľ roku 1793 do Debrecína, potom roku 1800 odišiel na štúdiá do Sárospataku. Od 17. apríla 1801, keď sa vrátil do Kežmarku, až do svojej smrti 15. novembra 1840 pôsobil ako profesor. Presnejšie údaje o jeho činnosti v Mineralogickej spoločnosti v Jene doteraz nie sú k dispozícii. Podobne nemáme podrobnejšie poznatky ani o činnosti Michala Pfeiffera (1721–1809), rodáka z Kežmarku, kde po skončení štúdií pôsobil ako úradný lekár.

Významnú úlohu v činnosti mineralogickej spoločnosti zohrali Genersichovci, z ktorých najaktívnejším bol Kristián Genersich (1759–1825). Narodil sa 4. januára 1759 v Kežmarku a tam absolvoval aj základné štúdiá. V štúdiách pokračoval v Debrecíne a po návrate sa učil slovenčinu u duchovného Martina Lautscheka vo Vyšnej Slanej. Neskôr študoval v Kežmarku a v Bratislave a roku 1778 sa zapísal na univerzitu v Jene, odkiaľ odišiel na univerzitu do Utrechtu. Do vlasti sa vrátil roku 1784. Začínal na gymnáziu vo Vyšnej Slanej v Gemeri a odtiaľ ho roku 1786 povolali za konrektora do Kežmarku. 25. januára 1789 sa stal evanjelickým duchovným, ale da-

lej prednášal na lýceu pastorálnu teológiu, homiletiku a cirkevné práva. Vo voľnom čase sa zaujímal o mineralógiu, históriu a kreslenie. Mnoho cestoval po náleziskách minerálov. Veľakrát prešiel Tatry, odkiaľ si zozbieral veľmi pekné a významné exponáty. V uhorskom národnom múzeu sa zachoval rukopis katalógu jeho mineralogických zbierok, podrobný opis Karpát a jeho listy s Rumym od 1800 do roku 1824. Publikoval viacero prác o mineralogických a geologických pomeroch Karpát, najmä Tatier. Tieto práce naša historická literatúra ešte nezhodnotila.

Z jeho činnosti v mineralogickej spoločnosti sa zachoval list, ktorý písal Lenzovi 7. apríla 1800 z Kežmarku, keď ho mineralogická spoločnosť prijala za korešpondujúceho člena. Ďakuje mu za prijatie do spoločnosti a teší sa, že bude mať príležitosť dostať sa do korešpondencie s osobami, od ktorých získané poznatky „nahradia mu to, čo chýba k lepšiemu využitiu mineralogických pokladov Uhorska“. Oboznamuje Lenzu s medenou žilou v pohorí Spiš. Píše, že je aj niekoľko ďalších žíl, ktoré prechádzajú do hĺbky. Rudou je tu výlučne antimón, ale žily obsahujú aj zlato-nosný markazit. Ubezpečuje ho, že len čo mu to ročné obdobie dovolí, precestuje celé pohorie, a čo nájde, pošle spoločnosti.

Aj jeho brat Samuel Genersich (1768—1844) vyvíjal aktívnu činnosť a už roku 1801 ho ocenili za mimoriadne zásluhy o rozvoj spoločnosti. Narodil sa 14. februára 1768 v Kežmarku. Po štúdiách v rodnom meste pokračoval na viedenskej univerzite ako poslucháč lekárskeho vied a získal lekársky diplom. Po skončení ho mesto Levoča zvolilo za hlavného lekára. Tam pôsobil až do smrti roku 1844.

Ďalším bol profesor teológie Ján Genersich (1761—1825). Ani o jeho činnosti v mineralogickej spoločnosti nemáme bližšie údaje.

Záverom uvedieme ešte prácu Andreja Kralovanského, rodáka z Kralovian, ktorý sa stal členom mineralogickej spoločnosti ako jeden z absolventov univerzity v Jene. Do Jeny prišiel po ročnom štúdiu vo Wittenbergu roku 1787. V roku 1789 ho vymenovali za profesora na kežmarské lýceum, ale odtiaľ roku 1793 odišiel za rektora do Prešova. Z Prešova odišiel 19. januára 1803 do Šopronu a tam aj zomrel. Okrem jeho práce *Naturalis historiae compendium* (Levoča 1795) uvádza Szinyei, že sa v archíve Maďarskej akadémie vied zachovalo 8 listov z jeho korešpondencie s J. K. Rumym. Keďže Rummy bol s profesorom Lenzom vo veľmi úzkom priateľskom styku, môžu byť tieto listy dôležitým prameňom poznatkov o vedeckej práci A. Kralovanského.

Do akej miery sa zapájali do činnosti Mineralogickej spoločnosti v Jene ďalší členovia pôsobiaci v Kežmarku, nie je doteraz bližšie známe. Preto sme do prehľadu nezaradili mnoho ďalších členov, o ktorých je doteraz známe iba to, že boli členmi mineralogickej spoločnosti. Získanie ďalších poznatkov o ich činnosti bude predmetom intenzívneho výskumu v budúcnosti. Preto túto prácu možno pokladať za sumarizáciu doterajších poznatkov, ktoré naznačili, že súborné spracovanie tejto problematiky bude cenným príspevkom do dejín mineralogických vied na Slovensku.

Ivan Herčko

LITERATÚRA

- Benedek, K. 1942: A jénai ásványtani társaság magyar tagjai. Levelek a magyar felújulás szellemi életének történetéhez. Budapest.
- Herčko, I. — Franke, H. 1977: Prvé poznatky o členstve Slovákov v Mineralogickej spoločnosti v Jene (NDR). *Mineralia slov.*, 9, s. 319—320.
- Lenz, I. G. 1801, 1802, 1804: *Annalen der Societät für die gesammte Mineralogie in Iena*.
- Salomon, J. 1958/59: *Geschichte der Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller. Universität Jena (Thüringen. Jahrg. (Berlin), 8.
- Schwabe, I. F. H. 1801: *Historische Nachricht von der Societät für die gesammte Mineralogie in Iena*. Iena.
- Szinyei, J. 1891—1909: *Magyar írok élete és munkái*. 1.—14. köt. Budapest.